

О.Ю. Шостко,
кандидат юридичних наук, доцент
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, змінили характер злочинності. Організовані групи і спільноти все частіше використовують легальні установи, в першу чергу фінансові, при здійсненні різних незаконних операцій.

Вбачається корисним для України вивчення деяких запобіжних заходів інших країн, що зменшують можливості одержання великих сум грошей незаконним шляхом, а також унеможлиблюють процес “відмивання” грошей. Одним із таких ефективних запобіжних заходів є правове регулювання.

Розпочнемо огляд зі США, чие законодавство можна систематизувати таким чином:

- 1) норми кримінальних кодексів;
- 2) закони, спрямовані на боротьбу з організованою злочинністю, в тому числі у сфері економіки. Спеціальні закони, що регулюють боротьбу з “відмиванням” грошей, є складовою частиною цього законодавства.

Слід наголосити, що в США запроваджена і функціонує одна із найбільш дійових законодавчих систем. Перші закони щодо боротьби з організованою злочинністю були прийняті ще 50 років тому. А найбільш важливими слід назвати Комплексний закон про контроль над злочинністю та безпеку на вулицях 1968 р., закон “Про контроль над організованою злочинністю” 1970 р., IX розділ якого становить відомий закон РІКО, закони “Про всеохоплюючий контроль над злочинністю” 1984 р., “Про боротьбу зі зловживанням наркотиками” 1986 р.

Крім цих нормативних актів, спеціально спрямовані на бо-

ротьбу з “відмиванням” грошей закони “Про банківську таємницю” 1970 р., “Про контроль над відмиванням грошей” 1986 р., “Про вдосконалення кримінального переслідування за “відмивання” грошей” 1988 р., “Про зловживання наркотиками” 1988 р., розд. 2532 закону “Про контроль над злочинністю” 1990 р., “Про узгодження доходу” 1992 р., “Проти “відмивання грошей” Аннунзіо-Уайлі 1992 р., “Про боротьбу з “відмиванням” грошей” 1994 р.

Всі ці закони імплементовані у § 18 Зводу законів США – Злочини і Кримінальний процес.

Сам термін “відмивання” грошей по-різному тлумачиться в різних юрисдикціях США. Загалом він означає приховування або переховування злочинних доходів, які мають протизаконне походження.

Оскільки метою організованих груп і організацій є одержання прибутку, щоб потім його використовувати для своїх потреб і реінвестувати у майбутню діяльність, то тут виникає проблема: як ефективно відокремити його від злочину (злочинів), оскільки при такій “близькості” прибуток є вразливим для розслідування його походження правоохоронними органами? Це потребує непомітного розміщення коштів у фінансовій системі або їх фізичного транспортування за межі країни. Таке відокремлення прибутку від джерел походження отримало назву “відмивання” грошей.

У доповіді Президентської комісії з боротьби з організованою злочинністю “відмивання” грошей було визначено як “процес, за допомогою якого особа приховує існування, незаконне джерело або незаконне застосування прибутку, а потім маскує цей прибуток, надаючи йому вигляд законного”.

Тому водночас із прийняттям закону про контроль над організованою злочинністю у 1970 р. було прийнято закон “Про банківську таємницю”. Він вимагає від фінансових установ ведення певного базового обліку клієнтів впродовж 5 років (сюди входять досє на клієнтів з їх особистісними даними, інформація про їх участь у фінансових операціях за певний проміжок часу), а також звітування про певні внутрішні та закордонні трансакції як юридичних, так і фізичних осіб.

Згідно з цим законом банки повинні заповнювати звіт про валютну операцію (CTR) при будь-якій транзакції готівки на суму понад 10 тис. доларів. Казино з чистим щорічним прибутком більше 1 млн доларів мають заповнювати звіт про валютну операцію для казино (CTRC) при будь-яких транзакціях коштів на суму більше 10 тис. доларів.

Звіт про іноземні банківські та фінансові рахунки (FBAR) заповнюють особи, які мають фінансові капіталовкладення або право підпису на іноземному рахунку, баланс якого хоча б раз за минулий рік перевищив 10 тис. доларів. Але найбільш ефективним засобом боротьби з “відмиванням” грошей вважається подання банками звіту про підозрілу діяльність (SAR). У ньому повідомляється про порушення або підозрювані порушення федерального законодавства. Це може бути ухилення від вимог закону про банківську таємницю, проведення транзакції, яка не має видимого значення або незвичайна для даного клієнта і щодо якої банк не має прийнятого пояснення. Крім того, такий звіт заповнюється, якщо є потенційний підозрюваний, а загальна сума транзакції 5 тис. доларів і більше, або коли є будь-яке порушення і сума транзакції 25 тис. доларів і більше, навіть за відсутності потенційного підозрюваного.

Згідно із законом багаторазові операції кваліфікуються як єдина операція, якщо фінансовій установі відомо, що: 1) вони здійснюються однією і тією ж особою від імені однієї і тієї ж особи; 2) призводять до одержання валюти (надходження готівки) або виплати валюти (виплати готівки) фінансовою установою, яка становить більше 10 тис. доларів впродовж будь-якого робочого дня. Такий звіт подається до Служби внутрішніх прибутків (IRC).

У 1992 р. законом Аннунціо-Уайлі “Проти відмивання грошей” було внесено значні зміни до закону “Про банківську таємницю”. Згідно і ним міністр фінансів має право вимагати від фінансових установ, їх службовців, директорів, працівників або агентів повідомляти про підозрілі операції.

Крім того, закон забороняє цим особам повідомляти будь-якого учасника однієї з підозрілих операцій. Цей нормативний акт передбачає широкий захист установи, що подає такий звіт, та інших

від відповідальності за будь-яке розкриття інформації або неповідомлення учасників. З 1 квітня 1996 р. банки повинні подавати звіти про підозрілу діяльність до мережі боротьби з фінансовими злочинами (Fin CEN).

Метою останньої є забезпечення координації дій суб'єктів боротьби з економічними злочинами у запобіганні та виявленні руху незаконних грошей. Ця мережа створена як центральне джерело інформації для розслідування "відмивання" грошей та інших фінансових злочинів на федеральному, штатному та місцевих рівнях. Серед її функцій слід назвати також нагляд за виконанням закону "Про банківську таємницю" та міжнародну діяльність.

До мережі входять 16 різних федеральних відомств, у тому числі ФБР, управління боротьби з наркотиками, державне податкове управління, поштова інспекція США, федеральна корпорація страхування вкладів, митна служба США, національна гвардія та ін.

У сфері запобігання фінансовим злочинам особливого значення набуває факт одержання необхідної інформації та взаємобмін нею зацікавлених сторін.

Інформація, пов'язана з фінансовими операціями, зберігається численними державними установами федерального, місцевого рівня та штатів. Цими джерелами накопичуються, зберігаються та використовуються дані про фінансові операції.

Національний інформаційний центр боротьби з кримінальною злочинністю (NCIC) є зосередженням даних, пов'язаних з кримінальними злочинами та злочинцями, що збираються правоохоронними органами на місцях у штатах та на федеральному рівні. Комп'ютерне обладнання центру розташоване в штаб-квартирі ФБР у Вашингтоні. Діюча комп'ютерна система здатна вмістити майже 2 млн записів про злочинну діяльність. Накопичену інформацію можна за декілька секунд одержати через телекомунікаційну мережу. Термінальні пристрої мережі розміщені по всій країні в поліцейських відділеннях, офісах шерифів, поліцейських управліннях штатів і федеральних правоохоронних відомствах. Крім того, центр NCIC за декілька секунд постачає комп'ютерні дані всім відомствам, підключеним до державних централізованих систем. При-

значенням центру NCIC є функціонування як національної довідкової служби для п'ятидесяти комп'ютерних систем штатів і густонаселених міських зон.

Національна телекомунікаційна система правоохоронних органів NLETS – це комп'ютеризована телекомунікаційна система зв'язку між загальнодержавними правоохоронними відомствами та відповідними органами всіх штатів. Вона постачає таку інформацію, як історичні довідки про кримінальні злочини, дані посвідчень водія та реєстраційні номери транспортних засобів.

Інформацію про документацію на всіх відомих платників податків, у тому числі дані про їх податкову заборгованість, зберігає Національний комп'ютерний центр (IRS), що знаходиться в містечку Мартінсберг, штат Західна Вірджинія.

У Ель-Пасо існує центр оперативної інформації (EPIC) – міжвідомча установа, яка збирає, обробляє та поширює інформацію про торгівлю наркотиками та про осіб, які займались контрабандою, в першу чергу зброї. Ця інформація може включати ім'я особи, опис її відомої діяльності, важливі події, зв'язки або причетність до інших різновидів діяльності, літаки або транспортні засоби, якими користується об'єкт, дані спостереження за внутрішніми та закордонними переміщеннями підозрюваного, імена спільників. EPIC також повідомляє ім'я, адресу та номер телефону кожного слідчого, який побажав одержати інформацію про ту чи іншу особу.

Таким чином, правоохоронні органи та інші відомства США, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, мають доступ до декількох баз даних, що дозволяє їм оперативно одержувати всю необхідну інформацію. Цей факт має принципове значення.

Тепер розглянемо досвід європейських країн. Ратифікація Україною 17 грудня 1997 р. Конвенції Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію прибутків від злочинної діяльності 1990 р. є першим необхідним кроком для України у протидії “відмиванню” грошей, які європейські держави у своїй більшості вже пройшли. Вони до 1995 р. ввели у кримінальний кодекс статті, що забороняють “відмивання” грошей, одержаних не-

законним шляхом.

Але самі по собі кримінально-правові норми не вирішують проблему боротьби з “відмиванням” грошей. Їх повинні доповнювати запобіжні засоби, серед яких на перше місце виходить прозорість кредитно-фінансової системи.

Зарубіжний досвід свідчить про необхідність запровадження системи законодавчих заходів щодо забезпечення державного контролю за операціями з грошима юридичних і фізичних осіб. І хоча у цьому разі обмежується інститут банківської і комерційної таємниці, більшість країн Європи свідомо йдуть на такий крок.

У цьому відношенні позитивну роль відіграла прийнята Радою ЄС Директива 91/308 від 10 червня 1991 р. по запобіганню використанню фінансової системи з метою “відмивання” грошей. Положення Директиви справили вплив на формування у країнах Європи системи контролю за прибутками, ідентифікації клієнтів і власності.

Розглянемо деякі положення Директиви, що стосуються обов’язків фінансових і нефінансових установ.

Згідно з ст.1 норми Директиви повинні стосуватис всіх кредитних і фінансових установ, у тому числі страхових компаній і філіалів згаданих установ, які знаходяться за межами ЄС, а також тих підприємств та професійних груп, що можуть бути використані для “відмивання” грошей (казино та інші гральні заклади, лотереї, обмінні пункти, нотаріуси, адвокати, податкові інспектори).

Кредитні та фінансові установи, згідно зі статтями 2-4 Директиви мають здійснювати повну ідентифікацію клієнтів і всіх угод на суму, що перевищує 15 тис. ЕКЮ, фіксацію та зберігання документів про ці фінансові операції протягом 5 років, що дозволяє відновити рух грошей при розслідуванні справ про “відмивання” прибутків. Крім того, ці установи зобов’язані повідомляти відповідальні за боротьбу з “відмиванням” грошей органи про будь-які факти, що свідчать про легалізацію “брудних” грошей (статті 6, 7). Заборонено розкривати клієнтам або будь-якій третій стороні інформацію про те, що відомості про клієнта передаються у правоохоронні органи (ст. 8). Якщо є ознаки того, що операція може бути пов’язана з “відмиванням” прибутків, то фінансові та кредитні устано-

ви не повинні здійснювати дії до того часу, поки не будуть поінформовані компетентні органи. Останні мають право призупинити операцію. Строки та процедури призупинення визначаються самою державою.

Слід звернути увагу і на положення Директиви про створення у фінансових установах підрозділів, які займаються внутрішнім контролем за операціями і повинні попереджувати незаконні дії у сфері, що розглядається (статті 11, 12).

Далі розглянемо, як практично реалізуються положення Директиви 91/308.

У багатьох європейських країнах у розвиток положень Директиви запроваджена різна система інформування влади про підозрілі операції у кредитно-банківській сфері. Установа (або підрозділ), що створюється для збирання такої інформації, найчастіше називається “центральним агентством”. Воно може створюватись у рамках правоохоронних органів (наприклад, в Австрії, Данії, Ірландії, Швеції, Великій Британії, Італії), або судової системи (Люксембург, Португалія), або будь-якого адміністративного органу (Бельгія, Франція, Іспанія, Словенія). Крім того, у Фінляндії використовуються змішані структури. Кожен із зазначених підходів відповідає національним потребам, і ці структури функціонують настільки ефективно, наскільки кожна країна вважає необхідною та бажаною боротьбу з організованою злочинністю.

Як вважає відомий італійський вчений Е.Савона, перша модель, яку можна назвати правоохоронною, має свої переваги, одна з яких – контроль протягом тривалого часу за підозрілим суб’єктом (фізичною або юридичною особою). Крім того, цей орган сам визначає, чи є достатні докази порушення кримінальної справи. Такий підхід дозволяє діяти швидко та оперативно, заморожуючи банківські рахунки або накладаючи арешт на власність, що попереджає її переміщення і зникнення. А це має першочергове значення у зростаючій глобальній економіці, яка стає транснаціональною.

Прикладом першої моделі може слугувати Австрія, де у складі Генерального директорату державної безпеки (структура,

аналогічна МВС) було створено центральний підрозділ, який спеціалізується на боротьбі з організованою злочинністю та "відмиванням" коштів (ЕДОК). В цій структурі було створено кліринговий відділ, куди безпосередньо надходять повідомлення про підозрілі операції. Відділ має право призупинити фінансову операцію на 24 години. Якщо після перевірки буде зібрано достатньо доказів щодо незаконної легалізації грошей, матеріали передаються до суду, який може своєю постановою заморозити рахунки.

У Данії, коли виникає конкретна підозра про злочинне походження коштів клієнта, банки та інші фінансові установи повинні повідомити поліцію, а угода (транзакція) тимчасово припиняється.

В Італії фінансовий оператор, який має підозру щодо будь-якої грошової транзакції, повинен "без затримки" повідомити головного менеджера установи або його уповноваженого представника.

Закон Італії від 5 липня 1991 р. № 197 містить перелік критеріїв для розгляду операції як підозрілої (наприклад, здійснення невинуватених з точки зору діяльності того чи іншого клієнта декількох транзакцій). Менеджер установи, в свою чергу, має "без затримки" повідомити начальника поліції тієї юрисдикції, де знаходиться фінансова організація. Останній зобов'язаний поінформувати про "підозру" спеціальний підрозділ Поліції по акцизах та прибутках (Гвардія ді фінанза). Обов'язок повідомляти компетентні органи записаний у законі і наслідком його невиконання є покарання у вигляді штрафу в половинному розмірі від неповідомленої підозрілої транзакції.

Законом № 197 передбачено також покарання у вигляді тюремного ув'язнення від 6 місяців до 1 року та штрафу від 10 до 100 млн лір, якщо про фінансову операцію буде повідомлено іншу особу, ніж це передбачено спеціально у законі.

Парламентом Італії у 1996 р. було схвалено закон №1886, ст. 15 якого містить положення Директиви 91/308, які ще не були імплементовані в італійське законодавство. Зокрема, був розширений перелік установ (головним чином нефінансових), які повинні повідомляти правоохоронні органи про підозрілі операції.

Асоціація банкірів цієї країни рекомендує у кожному банку

створювати центральний підрозділ та інформувати поліцію через нього. З 1993 р. законодавчо закріплена норма про зобов'язкове повідомлення про підозрілі операції у спеціальний відділ Департаменту з особливих злочинів.

Що стосується Швеції, то коли працівники шведських банків вважають будь-яку угоду “відмиванням” грошей, то ця інформація не може виходити у зовнішній світ, а негайно повідомляється фінансовій поліції (ЛРО), яка є центральним уповноваженим органом по одержанню даних про підозрілі операції. ЛРО функціонує у складі національної поліції і до нього надходять повідомлення від банків. Його штат налічує 14 осіб.

У Великій Британії центральним органом, що збирає та аналізує повідомлення про підозрілі операції, є Національна служба кримінальної розвідки (NCIS), в якій існує відділ фінансової розвідки (FIM).

Національна служба кримінальної розвідки є міжрегіональним органом, який здійснює інформаційне забезпечення і координацію оперативно-розшукової діяльності поліції графств Великої Британії, де відсутня загальнонаціональна централізована поліція. Служба кримінальної розвідки розповсюджує методичну літературу і допомагає фінансовому сектору в усіх питаннях щодо протидії “відмиванню” грошей.

Повідомлення про підозрілі операції надсилаються у цей компетентний орган спеціально уповноваженими особами – інспекторами по заявах про “відмивання” грошей (money laundering compliance officer), яких, у свою чергу, повідомляють службовці фінансово-кредитних закладів, які виконують в інтересах клієнта операцію, що викликає у них сумніви щодо її правомірності. Інспектор має право здійснити початкову перевірку інформації, одержати відомості про наявність та рух коштів клієнта.

Крім того, у Великій Британії функціонує Управління з боротьби з особливо небезпечними видами економічної злочинності, яке є підзвітним генеральному прокуророві і парламенту. Управління розслідує фінансові порушення, що перевищують 2 млн фунтів стерлінгів. До його головних завдань належать:

- а) розробка методик розслідування складних економічних злочинів; організація збирання і обміну кримінальної інформації про діяльність у кредитно-фінансовій сфері;
- б) розподіл і координація наявних сил і ресурсів;
- в) прийняття заходів, що прискорюють розслідування і проведення заходів кримінального судочинства;
- г) повторне розслідування у складних випадках;
- г) документування доказів перед передачею справи до суду.

Оскільки в багатьох країнах частиною судової системи є прокуратура, саме вона і є таким “центральною агентством”, що збирає інформацію про підозрілі операції.

Наприклад, у Люксембурзі прокуратуру обов’язково інформують про будь-який факт, що свідчить про “відмивання” грошей. Генеральний прокурор може використовувати цю інформацію для виконання загального завдання боротьби зі злочинами, які вчиняються у цій країні.

У Португалії про всі підозрілі операції також повідомляється генеральному прокуророві республіки, який, у свою чергу, передає відомості Департаменту кримінальних розслідувань та прокуратурі.

Сутність третьої моделі, яку умовно називають “адміністративною”, полягає у створенні незалежного органу (активного фільтру, за виразом західних дослідників), що є зв’язуючою ланкою між фінансовими установами, поліцією та судовими органами. На цьому підґрунті будуються відносини довіри, що заохочують повідомлення. Така незалежна установа проводить дослідження та аналізує всі факти, що одержуються не тільки від тих, хто зробив повідомлення, а також від інших фінансових установ, поліції та адміністративних органів держави. Але цей орган не має повноважень кримінального переслідування.

Основне його завдання – аналіз наслідків і знаходження взаємозв’язків між виявленою трансакцією (угодою) та одним із злочинів. Тому тільки у разі виявлення серйозних доказів щодо “відмивання” грошей всі матеріали передаються компетентним органам для порушення кримінальної справи. У цьому випадку правоохо-

ронні органи не будуть переобтяжуватись “зайвою” інформацією.

Вибір адміністративної моделі припускає більш ясну різницю між попередженням та примушуванням у боротьбі з “відмиванням” грошей, в результаті чого, хоча центральний орган має широку владу розслідування, сфера діяльності його залишається все ж таки адміністративною, без використання прерогатив правоохоронних або судових органів.

У Бельгії існує відділ обробки фінансових даних (СТІФ), який інформує міністерство фінансів та міністерство юстиції. Він уповноважений готувати та аналізувати всі дані, одержані від фінансових інститутів, тому він діє як “фільтр” між останніми, поліцією та судовими органами, складається із 6 осіб, трьох магістратів і трьох фінансових експертів.

В Словенії з 1995 р. існує Бюро з попередження “відмивання” грошей, яке є складовою частиною міністерства фінансів цієї країни.

Бюро складається з 5 розділів: а) департаменту попередження і нагляду; б) департаменту з підозрілих операцій; в) аналітичного сектору; г) сектору наукової інформації; ґ) сектору міжнародного співробітництва. Це свого роду клирінгова палата між фінансовими установами, з однієї сторони, і правоохоронними органами – з іншої. Бюро одержує, збирає, поширює та аналізує дані, що надходять від установ, які працюють у фінансовому секторі країни згідно з ст.2 закону Республіки Словенія про попередження “відмивання” грошей. Якщо співробітники бюро вважають, що є причини підозрювати незаконну легалізацію грошей, вони передають інформацію поліції або судовим органам.

Крім цього, Бюро бере участь у формуванні пропозицій та доповнень у законодавчі акти щодо “відмивання” грошей, а також аналізує можливості порушень чинних норм (кримінологічна експертиза), займається навчанням працівників фінансових і кредитних установ, поліції, судів, інформує громадськість через засоби масової інформації.

У Франції у 1990 р. було засновано спеціальний Департамент у структурі міністерства фінансів та економіки (TRACFIN).

Його штат складають як працівники міністерства, так і працівники правоохоронних органів. Цей орган безпосередньо бере участь у боротьбі з “відмиванням” грошей. Саме в цей орган усі кредитно-фінансові установи країни повинні повідомляти про підозрілі фінансові операції, які вони вже провели, чи ті, які доручені їм для виконання.

Кожна фінансова установа призначає одного співробітника, який письмово або усно повідомляє ТРАСФІН про підозрілі операції. Така централізація дозволяє уникнути розголошу серед співробітників даної фінансової установи факту передавання будь-яких відомостей. Зі свого боку ТРАСФІН вживає заходів з перевірки переданих повідомлень. Йому надано право призупинити здійснення підозрілих фінансових операцій для перевірки, але не більше ніж на 12 годин.

У своїй діяльності ТРАСФІН суворо дотримується таких правил:

- гарантує анонімність інформації;
- забезпечує повну повагу до банківських і професійних секретів,
- не має права використовувати одержану інформацію для іншої мети, крім боротьби з “відмиванням” грошей, тобто не може передати її, наприклад, податковим органам.

У разі підтвердження підозри і для проведення розслідування ТРАСФІН передає інформацію спеціально уповноваженим митним і поліцейським органам (у тому числі інших країн) або у слідчі органи, якщо одержана інформація стосується діяльності інших (крім наркобізнесу) видів організованої злочинності. Таким чином, ТРАСФІН не проводить самостійного юридичного розслідування.

Створюючи контрольну службу при міністерстві фінансів, французька влада виходила з того, що при цьому варіанті легше буде створювати клімат довіри між кредитно-фінансовими установами і ТРАСФІН, ніж у разі підпорядкування останнього МВС або міністерству юстиції.

Принципи стосунків цього органу з кредитно-фінансовими установами визначені законом, який одночасно надає їм гарантії,

але і покладає на них обов'язки, серед яких слід виділити наступні.

Банки зобов'язані здійснювати контроль не тільки своїх постійних клієнтів, але й осіб, що провадять разові операції, які перевищують суму 50000 франків, перевірку місця їх проживання (або адреси для юридичних осіб). У юридичних осіб пропонується вимагати надання документів про сферу діяльності.

Фінансові установи зобов'язані зберігати протягом п'яти років інформацію щодо всіх здійснених ними операцій.

Фінансові інститути звільняються від зобов'язань зберігати професійну таємницю при повідомленні про свої підозри у TRACFIN і повинні за вимогою групи постачати її усією необхідною інформацією про фінансові операції клієнта, які знаходяться під підозрою.

Банки звільняються від кримінальної та адміністративної відповідальності (як і їх службовці) за передачу у цей орган інформації, яка є банківською таємницею, навіть коли їх підозри виявляються безпідставними. У разі заподіяння цими діями збитків клієнту (наприклад, у результаті затримки здійснення операцій) відповідальність і відшкодування збитків бере на себе держава.

У Голландії під егідою міністерства юстиції було засновано офіс по виявленню незвичайних трансакцій (MOT). Це незалежний як від поліції, так і від судових органів орган, тому виявлена інформація не передається автоматично означеним органам. Незважаючи на це, файли офісу є поліцейськими файлами.

У Фінляндії діє змішана модель, тому фінансові установи та страхові компанії зобов'язані повідомляти про підозрілі угоди в один із двох органів: фінансові установи повідомляють наглядовий департамент центрального банку Фінляндії, а страхові компанії – спеціальний департамент міністерства соціальних питань та здоров'я.

Розглянувши деякі заходи, які здійснюють США та європейські країни щодо боротьби з “відмиванням” грошей, можна запропонувати створити в Україні Міжвідомчий центр протидії “відмиванню” грошей у структурі Генеральної прокуратури України, оскільки на даний час цей орган є координуючим центром для всіх правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю. Створення ок-

ремої структури з урахуванням економічного стану нашої країни вбачається недоцільним.

Зупинимося на діяльності правоохоронних органів Німеччини як суб'єктів контролю організованої злочинності.

У Німеччині в кожній адміністративній одиниці (землі) існує офіс, який збирає розвідувальну інформацію, пов'язану з діяльністю організованої злочинності. Ці індивідуальні офіси об'єднані у рамках штаб-квартири федерального департаменту кримінальних розслідувань. Координує розслідування штаб-квартира федерального відділу кримінальної розвідки, яка інформує слідчий відділ державного прокурора про наявну інформацію щодо виявленої конкретної злочинної діяльності.

Відділи боротьби з організованою злочинністю з ідентичними структурами входять до структури федеральних земель. Розвідувальна діяльність та аналіз інформації координуються завдяки обміну даними між відділом боротьби з організованою злочинністю земель, відділом кримінальної поліції цих територій та федеральним відділом кримінальної поліції (на національному рівні).

Загалом, розвідувальна інформація щодо організованих груп збирається поліцією. Необхідні дані також одержуються від прокуратури і податкових органів. Прокуратура повинна порушити кримінальну справу, якщо є достатні фактичні дані, що свідчать про кримінальний злочин. Ці дані можуть одержуватись через повідомлення агентів чи анонімні повідомлення будь-яких осіб.

Отже, порушення кримінальної справи є відповіддю на одержану або зібрану за ініціативою правоохоронного органу інформацію. Але забороняється ініціювати розслідування без попередньої підозри у кримінальній дії. Серед методів збирання розвідувальної інформації слід назвати допит свідків, коротке або довгострокове спостереження, обшук та захоплення, телефонне прослуховування.

У Німеччині існує спеціальне управління в рамках федерального відділу кримінальних розслідувань (ВКА), яке відповідає за проведення розслідування і має регіональне значення. Якщо потрібна координація дій на вищому рівні, це завдання виконує комі-

сія з організованої злочинності, в яку входять голови ВКА та відділів кримінальних розслідувань кожної землі. Спеціальний підрозділ може бути заснований також у межах державної прокуратури.

Спеціальні департаменти створені у федеральній кримінальній поліції, кримінальній поліції земель та на місцевому (регіональному) рівні.

Міжрегіональну координацію виконує комісія з організованої злочинності. Крім того, регулярно проводяться зустрічі для обговорення проблем. Кооперація між спеціальними департаментами поліції організована і координується за допомогою спеціальних інструкцій, які є єдиними для всіх земель.

Що стосується законодавства, то в 1992 р. у Німеччині було прийнято закон “Про попередження контрабанди наркотиків та інших форм організованої злочинності” (Org KG). У ньому заборонявся новий вид злочину – “відмивання” брудних грошей.

У 1993 р. новий параграф 261 було внесено у кримінальний кодекс. Нова стаття забороняла вкладати прибутки від незаконної діяльності у законну економіку. В 1994 р. у кримінальний кодекс були внесені доповнення, які розширювали перелік предикативних злочинів у кожному випадку.

Покарання у вигляді позбавлення волі до 5 років та штрафу можуть бути застосовані до будь-якої особи, яка замислює, утаює походження або заважає розслідуванню походження, місцезнаходження будь-якої власності, що була одержана від злочинної діяльності іншої особи. Таке ж саме покарання застосовується і до того, “хто набуває або володіє, або використовує таку власність для себе або для третьої особи, знаючи про незаконне її походження”.

Предикативні злочини в новій статті можуть бути класифіковані по двох категоріях: серйозні злочини (до них належать ті суспільно небезпечні дії, за які передбачено покарання строком на 1 рік і більше), та менш серйозні злочини.

З іншого боку, покарання не застосовується до тієї особи, яка добровільно повідомила про злочин у компетентні органи та допомогла у розслідуванні конкретної справи. Слід підкреслити також, що § 261 КК Німеччини передбачає кримінальну відповідальність тоді, коли особа

внаслідок особистої відповідальності не звернула увагу на те, що об'єкт (тобто власність), з яким вона мала справу, незаконного походження. У цьому разі має місце "груба необережність". Цей параграф також містить положення про те, що замах на "відмивання" грошей є кримінальним злочином.

Для більш ефективної боротьби з цим видом злочинів законом "Про попередження контрабанди наркотиків та інших форм організованої злочинності" (1992 р.) було запроваджено новий вид покарання. До традиційних штрафу та позбавлення волі було додано так зване "покарання власності". З цього часу суд має право застосувати до винної особи штраф у розмірі 100% від усієї власності правопорушника. Крім того, закон дозволяє при винесенні вироку в справах про незаконний обіг наркотиків, включаючи "відмивання" грошей від цих злочинів (на строк більше 2 років позбавлення волі), зобов'язати засудженого заплатити, як додаткове покарання, певну суму грошей, яка вільно обирається судом, але не перевищує встановлений розмір власності. Метою такої санкції є боротьба проти торгівлі наркотиками через безпосередній вплив на дохід злочинця, тобто з використанням економічних важелів. Цей вид покарання за допомогою впливу на власність злочинця вважається більш дієвим механізмом у боротьбі з "відмиванням" грошей, ніж традиційні види покарань.

Організована злочинність у сфері економіки в останні роки є одним з найбільш суттєвих чинників дестабілізації соціальної та політичної ситуації у світі. Тому більшість індустріально розвинутих країн світу ведуть боротьбу з цим явищем за допомогою триєдиного підходу у формі:

1) зміцнення внутрішнього контролю за грошима у поєднанні з послабленими обмеженнями щодо банківської таємниці.;

2) угод та конвенцій;

3) співробітництва між правоохоронцями.

Вище було проаналізовано перший підхід. Що стосується другого підходу, то серед основних угод, конвенцій та інших форм міжнародного співробітництва слід назвати Конвенцію ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речо-

вин від 19 грудня 1988 р., Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р. (Віденська конвенція), Базельську декларацію, Директиву Ради Європейського Співтовариства від 10 червня 1991 р. (із змінами, зробленими в 1997 р.), спеціальну Групу по боротьбі з "відмиванням" грошей (FATF), Егмонтську групу, Конвенцію з питань боротьби із даванням хабарів іноземним державним посадовим особам від 17 грудня 1997 р., Європейську Директиву про захист даних, запроваджену у 1998 р., Віденську Декларацію про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI сторіччя, прийняту X Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (Відень, 2000 р.).

Серед перелічених форм співробітництва цікавою, на наш погляд, є робота Егмонтської групи, до якої входять підрозділи фінансових відомостей 48 країн світу (діяльність деяких з них була описана вище). З країн колишнього СРСР там представлені Литва і Латвія. Декларація принципів роботи цієї групи була вироблена на засіданні у Мадриді 23 – 24 червня 1997 р.

Тоді ж було дано визначення "підрозділу фінансових відомостей" – "FIUs". Це центральна національна установа, яка відповідає за одержання (і, якщо дозволено, за вимагання), аналіз та поширення серед компетентних органів виявленої фінансової інформації, що стосується підозрілих доходів від злочинів або вимагається національним законодавством для протидії "відмиванню" грошей.

На засіданні були підтримані заходи по співробітництву між усіма підрозділами, що повинно підвищувати ефективність роботи кожного окремого підрозділу та сприяти успіху в глобальній боротьбі з "відмиванням" грошей, а також співпраці з представниками інших урядових структур та міжнародними організаціями, які зацікавлені у цій сфері діяльності. Було підготовлено модельну угоду про обмін інформацією та створено безпечну Веб-сторінку в Інтернеті.

На засідання Егмонтської групи (назва якої походить від назви палацу в Брюсселі, в якому було проведено першу зустріч 9 червня

1995 р.) запрошуються представники як “FIUs”, так й інших урядових структур тих країн, де поки ще не існують такі “центральні агентства”. Пріоритетними у роботі групи слід назвати допомогу в створенні і розвитку таких підрозділів в урядах країн усього світу, інформаційний обмін на засадах взаємних угод, розвиток можливостей для спеціалізованої підготовки та обміну персоналом, підтримку сталості в управлінні Егмонтською групою.

На нашу думку, участь України в засіданнях цієї групи в ролі спостерігача, вирішення питання про створення спеціального державного органу по контролю операцій з грошима та іншою власністю і насамперед розробка Національним банком України нормативних актів на розвиток Декларації ЄС 91/308, поступово наблизили б нашу країну до реальної боротьби з “відмиванням” грошей.

Важливу роль у формуванні міжнародного співробітництва у сфері контролю за організованою злочинністю відіграватимуть матеріали останнього X Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками.

Порядок денний Конгресу містив розгляд таких питань, як зміцнення законності і системи кримінального правосуддя, міжнародне співробітництво у боротьбі з транснаціональною злочинністю, ефективне попередження злочинності та ін.

Пункт 17 Декларації Конвенції стверджує, що боротьба проти “відмивання” грошей є найважливішим елементом стратегії боротьби проти організованої злочинності, що запорука успіху цієї боротьби полягає у встановленні жорстких режимів і узгодженні відповідних механізмів боротьби з “відмиванням” доходів від злочинів, у тому числі підтримка ініціатив, спрямованих на держави і території, які пропонують офшорні фінансові послуги, що дозволяють “відмивати” доходи від злочинів.

На жаль, до цього часу правоохоронні органи як України, так й інших країн СНД не встигають за новими методами перетворення “брудних” грошей на законні.

Прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю держав СНД (8 грудня 1998 р.) Модельний закон про протидію легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, а також відповідний договір, винесений на розгляд держав-учасниць, орієнтують останніх на прийняття

заходів щодо боротьби з цим явищем.

Важливим для України вбачається і підписання двосторонніх угод про взаємну допомогу з іншими державами, а також спільні дії з Інтерполом і представниками ФБР.

На закінчення, можна зробити висновок про те, що основним і дійовим засобом боротьби з організованою злочинністю у зарубіжних країнах є її економічний підрив. Як писав міністр фінансів США у 1997 р. Р.Рубін, хоча наркобарони та інші ділки організованої злочинності можуть відокремитись від самих злочинів, вони не можуть дистанціюватись від прибутків від такої діяльності. Це і є їх "ахілесова п'ята".

Тому заходи, що допоможуть зробити ще вразливішою цю "ахілесову п'яту" організованої злочинності, повинні бути розроблені і впроваджені найскоріше.

1. Міжнародна учбова програма з міжнародної банківської справи та відмивання грошей. – Федеральний учбовий центр правоохоронних органів. – Серпень 1999 р.

2. *Лавров В.В.* Противодействие "отмыванию" денег в Великобритании и международное сотрудничество британских правоохранительных органов в борьбе с транснациональной экономической преступностью// Право и политика.– 2000. – № 2. –С. 83-89.

3. Организация Объединенных Наций. Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Вена, 10-17 апреля 2000 г. Материалы.

4. *Reichel P.* Comparative criminal justice systems. – A Topical Approach– New Jersey, 1994.

5. Federal Criminal Code and Ruls as amended to January 4, 1999. – West Group.

6. International Crime Control Strategy. – The White House. – May 1998.

7. Organized Crime: Uncertainties and Dilemmas/ Ed. By S. Einstein and M. Amir. – Chicago, 1999.

8. *Fijnants C., Bovenenkerk F. and others.* Organized Crime in the Netherlands.– London, 1995.

9. *Savona E.* European Money Trails. – OPA, 1999.

10. *Savona E. and others.* Organized Crime across the borders. Preliminary Results.– HEUNI.–Helsinki, 1995.

Х628.37
ББК 67.308

335

3-41

АНО: Х628.37

Кі. Сп. Організована прест.
преступність

Б-Ба с преступностью

Засновник: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого.
Видавець: Харківський Центр по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні.

Редакційна колегія:

В.В. Сташис (голова редакційної колегії), В.Я. Тацій, В.І. Борисов, К.К. Гулий (науковий редактор), Я.М. Кураш, В. Сулжинський, Л. Шеллі, С.В. Гізімчук, В.В. Зайда.

335 **Збірник наукових праць Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Випуск третій.** – Харків: Харківський Центр по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні, 2002. – 224 с.

ISBN 966-7146-66-9

Збірник містить наукові праці вчених-правників, які провели дослідження за Програмою малих грантів (конкурс №3). До цього випуску збірника увійшли матеріали, присвячені кримінально-правовим, кримінологічним, криміналістичним та міжнародно-правовим аспектам боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

Для науковців і практичних працівників.

Editors

Vladimir V. Stashis (Chief Editor), Vasil Ya. Tatsiy, Viacheslav I. Borisov, Constantine C. Guliy (Academic Editor), Yana M. Kurash, Louise Shelley, Sergiy V. Gizimchuk, Victoria V. Zaida.

The collection contains papers of the researchers that took part in the Small Grants Program (Round 3). The materials in this collection discuss criminal, criminological, criminalistic and international aspects of combating organized crime and corruption.

For researchers and practical workers.

ISBN 966-7146-66-9

ББК 67.308

© Харківський Центр по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні, 2002
© «Право», 2002